

Jana Villnow Komárková, **Slovanská terminologie tkaní z pohledu etymologie. Na příkladě českého, chorvatského a srbského jazykového materiálu**, [= *Studia etymologica Brunensia* 13], Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2011, 224 s.

V loňském roce vyšla jako už 13. svazek profilové ediční řady etymologického oddělení Ústavu pro jazyk český AV ČR s názvem *Studia etymologica Brunensia* monografie věnovaná etymologické analýze českých, chorvatských a srbských názvů tkalcovského stavu a jeho částí. Její autorka Jana Villnow Komárková se tomuto tématu věnuje již několik let a publikovala k němu řadu dílčích studií. Recenzovaná kniha pak představuje podstatně upravenou verzi její disertační práce. V knize bylo analyzováno celkem 235 názvů tkalcovského stavu a jeho částí, z toho 98 chorvatských, 57 srbských a 80 českých. K těmto úctyhodným číslům se autorka dostala díky tomu, že měla možnost pracovat s řadou dosud nepublikovaných a zejména nezpracovaných materiálů především nářečního charakteru: v případě chorvatských a srbských názvů hrála hlavní roli práce s materiálem zachyceným v dotaznicích projektu Etnologický atlas Jugoslávie, které vznikaly od 60. let 20. století a jsou uloženy na filozofické fakultě v Záhřebu a v etnografickém muzeu v Bělehradě; v případě názvů českých se pak jednalo o práci s kartotékami několika oddělení akademického Ústavu pro jazyk český. Kromě toho posbírala autorka roztroušené, časopisecky publikované dílčí příspěvky k jednotlivým názvům a pochopitelně hojně čerpala také ze starších monografií věnujících se tkalcovské terminologii praslovanského původu¹.

Z časového hlediska je v knize věnována pozornost dvěma vrstvám názvů týkajících se tkaní: názvům praslovanského původu a názvům novějším, vzniklým až samostatně na půdě jednotlivých slovanských jazyků. Ve většině případů je vedle vlastní analýzy vzniku slova a jeho dalšího formálního a sémantického vývoje sledováno také postavení slova v současném českém, chorvatském a srbském lexikálním systému. Z řečeného je vidět, že etymologii a její náplň pojímá autorka velmi široce. Do etymologické práce zahrnuje zkoumání nejen

---

¹ O. Н. Трубачев, *Ремесленная терминология в славянских языках*, Москва 1966; B. Falińska, *Polskie słownictwo tkackie na tle słowiańskim*, t. 1–4, Warszawa : Wrocław : Kraków : Gdańsk 1974–1984.

prehistorické, v případě názvů s praslovanským původem, ale i historické, u názvů vzniklých až v průběhu doloženého vývoje jednotlivých slovanských jazyků. To je jistě oprávněné a zejména v poslední době to zřejmě odpovídá i obecnější tendenci jazykovědců (o širší veřejnosti ani nemluvě) považovat jakékoli zkoumání původu slov za etymologické. Alespoň upozornit však můžeme na to, že při bližším pohledu je věc samozřejmě složitější a široce pojímaná etymologie se pak v několika ohledech prolíná s lexikální historií a historickou slovtvorbou².

Materiál je v knize primárně představován podle kritérií sémantických: po úvodní kapitole o názvech celého tkalcovského stavu se postupuje po jednotlivých jeho částech (základní konstrukce tkalcovského stavu, části základní konstrukce tkalcovského stavu, osnova, horní a dolní vratidlo, části vratidel, nitelnice, části nitelnice, prošlup, skřípce, šňůry/trámky u skřípců, podnožky, útek, cívka, člunek, proutek v člunku, bidlo, tkalcovský hřeben, části tkalcovského hřebene) a rozebírají se postupně slova, která ve zkoumaných jazycích k pojmenování těchto částí sloužila či slouží. V duchu nejlepších tradic je používána metoda *Wörter und Sachen*, kdy se pro uspokojivý etymologický výklad, zejména pro určení slovtvorné motivace, užívá mimojazykových faktů, zejména znalosti vzhledu a funkce označovaných skutečností. V recenzované práci je za tímto účelem ve vyvážené míře publikován také grafický doprovod v podobě asi dvou desítek fotografií a schémat osvětlujících názorně podobu dané části tkalcovského stavu a její úlohu při procesu tkaní.

Význam nové monografie je dvojitý: 1) představuje v úplnosti terminologii tkaní tří slovanských jazyků, 2) přináší návrhy nových etymologií několika slov. V druhém ohledu můžeme zmínit například nový výklad ch. *nàtra* a srb. *nàmpa* s původním významem ‘osnova’ a přenesenými významy ‘tkalcovský stav’ a ‘utkané plátno’, představený na s. 45–48. Slovo zřejmě souvisí se slovesem **na-trq, na-terti*, otázkou je však stáří a původní význam tohoto prefixátu a tím také přesná motivace pojmenování. Zde se autorka postavila proti dosavadnímu výkladu představenému v ESSJ³ (t. 23: 188). Tento starší výklad počítal s tím, že **naterti* znamenalo prostě ‘natírat (něco)’ a že motivací vzniku uvedeného pojmenování bylo natírání osnovy tkalcovského stavu voskem nebo zpevňující směsí z mouky a vody, což je reliktové doloženo na Ukrajině a v Chorvatsku. Autorka však přesvědčivě ukazuje, že tato technika zřejmě nepatří mezi staré dovednosti Slovanů zařaditelné ještě do doby praslovanské jednoty, sloveso **naterti* vykládá jako mladší, nanejvýš až pozdněpraslovanský dialektismus, počítá s jeho specifikovaným významem ‘třít len, opracovat len třením’ a s motivací vzniku slova **natъra* podle tření lnu. Obecněji lze říci, že v tomto novém výkladu můžeme vidět příklad zpochybnění zná-

² K diskusí srov.: B. Vykypěčl, *Studie k šlechtickým titulům v germánských, slovanských a baltských jazycích. Etymologie jako potocná věda historická*, Praha 2011, s. 14 n.

³ *Этимологический словарь славянских языков. Пра slavянский лексический фонд*, ред. О. Н. Трубачев, т. 23, Москва 1996.

mé a diskutabilní tendence ESSJ promítat jak po stránce formální, tak po stránce významové velkou část slovanské slovní zásoby a tím i reálií jí označovaných až na praslovanskou úroveň. Detailnější pohled například právě na nářeční materiál a především jeho geografické rozložení může vyjevit, že určité slovo je spíše mladšího původu a případně se také šířilo nikoli jen divergentně rozpadem prajazyka, ale také konvergentně kontaktem slovanských dialektů. Lexikum týkající se určité kulturní dovednosti, jako je například tkaní, k takovým zkoumáním poskytuje velmi vhodnou příležitost. Druhým významným případem, kdy autorka přichází s novou etymologií, jsou ch. *kùja* a č. *suka* ‘západka u vratidla tkalcovského stavu’. Také u těchto výkladů můžeme vidět obecnější souvislosti autorčiny práce. Konkrétně se zde ukazuje, jak opatrně je třeba v etymologii zacházet s principem sémantických paralel a jak jsou mu nadřazeny výklady formální. Vznik ch. *kùja* vyložila autorka (s. 101–103) přenesením významu stejně znějícího substantiva *kùja* ‘fena’ na část tkalcovského stavu (a odmítla tak Skokův výklad derivací ze slovesa *kuljati* ‘sekat, s námahou řezat’), a to právě na základě sémantických paralel (bulh. *kučka*, č. *fena*, č. a slk. *pes*, pol. *suka*, *suczka*, vše ‘západka u vratidla tkalcovského stavu’). Přestože je pak i v případě č. *cuka* ‘západka u vratidla tkalcovského stavu’ opření se o princip sémantických paralel lákavé a nabízelo by se zařazení k zsl. a vsl. *suka* ‘fena’ (Machkův výklad), formální rozdíl *c* : *s* vede autorku k příklonění se k alternativnímu výkladu č. *cuka* jako výpůjčky z německého *Zug* ‘tah’, případně *Zugklynke* ‘tahové zařízení u tkalcovského stavu’ (s. 104–106).

Recenzovaná kniha se vyznačuje všemi přednostmi, které by měla práce monografického charakteru mít. V první řadě mezi ně patří samotné vymezení tématu a jeho šíře. Výběr z onomaziologické stránky uzavřeného celku (konečný počet částí tkalcovského stavu jakožto referenčních objektů zkoumaných jazykových jednotek) umožňuje komplexní pohled na vybraný sémantický okruh jazyka: pojednat je možno o všech slovech, která jsou k terminologii tkalcovského stavu k dispozici. Omezení na tři jazyky — češtinu, chorvatštinu a srbštinu — pak sice na první pohled působí jako kompromisní řešení (jistě bychom rádi viděli monografii o slovanské terminologii tkaní vůbec), na druhý pohled však jako řešení skýtající i výhodu: jen při menším počtu zkoumaných jazyků jsme ještě při vysoké variabilitě a konfúznosti jednotlivých termínů vzhledem k jejich denotátům schopni všimnout si shod a rozdílů mezi uvedenými jazyky; při širším záběru už by hrozilo, že práce sklouzne do pozitivistické enumerace dohledaných jednotek bez traktování vnitřních souvislostí mezi nimi. V druhé řadě je třeba u knihy vyzdvihnout vyvážený poměr mezi analýzou dostupného materiálu a syntézou výsledků z jeho zkoumání vystupujících. Ve svých analýzách dokáže autorka zacílit na detail v případech, kdy je to pro výklad nezbytné či alespoň nějak podstatné (například chorvatské a srbské *brdo*), zároveň však nezabředává do podrobností v těch otázkách, u nichž je řešení jasné a nasnadě (například etymologie slovanského **tɔkati*). V syntetizujících

pasážích se jí pak daří postihnout všechna podstatná obecnější témata, která kolem zkoumaného materiálu vyvstávají (způsoby tvoření názvů včetně přejímání, poměr pojmenování založených na metafoře k těm založeným na metonymii, expanze původně tkalcovských termínů do jiných sémantických okruhů jazyka, jako je toponymie nebo geografická terminologie, či naopak čerpání z nich pro novou terminologii tkaní, mimojazykové výklady o tkaní jako symbolu a o magické moci, která je tkaní připisována v lidových představách, apod.).

Na brněnskou etymologickou školu je pochopitelně možno nahlížet z různých perspektiv. Jednou z jejích trvalých charakteristik je však adekvátní zohledňování metody *Wörter und Sachen* v etymologické práci. Je dobře, že se přímá linie učitelů a žáků proměňujících se zase v učitele nových žáků rozrostla o další jméno: Václav Machek — Eva Havlová — Ilona Janyšková — Jana Villnow Komárková.

Vít Boček

Liliana Spinozzi Monai, **Il Glossario del dialetto del Torre di Jan Baudouin de Courtenay**, [revisione linguistica dei testi sloveni P. Weiss e K. Kenda-Jež; traduzione dal polacco di A. Litwornia], [Udine]: Consorzio Universitario del Friuli; [San Pietroburgo]: St. Peterburg Branch of the Archive of the Russian Academy of Sciences; [Lubiana]: Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti — Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, 2009, 704 pp.

Лилиана Спиноцци Монаи — известная исследовательница «итальянско-го» наследия польско-русского ученого Яна (по-русски — Ивана Александровича) Бодуэна де Куртенэ, который в течение своей жизни постоянно интересовался и изучал говоры южных славян, приезжая к ним из России — сначала из Казани, затем из Дерпта (ныне Тарту) и, наконец, из Пебербурга. С 90-х гг. XX в. она публикует на эту тему статьи, а в 1994 г. вышла ее книга *Из Фриули в Россию*, составленная на основе эпистолярного наследия Бодуэна¹. Специально терскому диалекту словенского языка Италии в исследованиях Бодуэна посвящены также другие работы Л. Спиноцци Монаи². Данная книга посвящена 80-летию со дня смерти Бодуэна.

¹ L. Spinozzi Monai, *Dal Friuli alla Russia: mezzo secolo di storia e di cultura in margine all'epistolario Jan Baudouin de Courtenay (1875-1928)*, Udine 1994.

² L. Spinozzi Monai, *Rilevanza e potenziale scientifico dei materiali inediti del „Glossario del dialetto del Torre” di Jan Baudouin de Courtenay*, „Ce fastu? Bollettino ufficiale della Società filologica friulana”, vol. 72 (1996), no 2, p. 203–222.